

MAQUIAVEL: EL PRÍncep

Una lectura del cap. XV

D'AQUELLES COSES PER LES QUALS ELS HOMES, I ESPECIALMENT ELS PRÍnceps, SÓN LLOATS O VITUPERATS

[De his rebus quibus homines et praesertim principes
laudantur aut vituperantur]

Recollim, amb alguna lleu modificació, el text traduït per Jordi MONERS i SINYOL (Ed. Laia, Col. Textos Filosòfics, Bcn, 1982 pp. 98-100); lectura i comentaris a cura de Ramon ALCOBERRO

Ara només ens resta veure quin ha de ser el capteniment del govern d'un Príncep amb els súbdits i els amics. I com que sé de molts que han escrit sobre aquestes coses, temo, parlant-ne jo encara més, que no sigui tingut per presumptuós, sobretot en distanciar-me, com faré en tractar aquesta matèria, dels procediments dels altres. Tanmateix, essent la meua intenció d'escriure alguna cosa útil a qui hi pari atenció, m'ha semblat més convenient cercar la veritat efectiva de la cosa que no pas la idea imaginària de la cosa. Molts n'hi ha que han imaginat repúbliques i principats que ningú no ha vist mai, ni ningú sap que hagin existit de veritat; perquè hi ha una separació tan gran de com es viu a com s'hauria de viure, que aquell que deixa allò que es fa per allò que s'hauria de fer, aprèn més aviat a forjar-se la seva ruïna que la seva salvació: un home que en tot vulgui fer professió de bo trobarà forçosament la ruïna enmig de tants que no són bons. D'aquí que a un Príncep que es vulgui conservar li cal aprendre a poder no ser bo, i a fer-ne ús segons la necessitat.

Deixant, doncs, de banda totes les coses que s'han imaginat sobre un Príncep, i discorrent sobre les que són veritat, dic que tots els homes, quan se'n parla, i més encara els Prínceps, per trobar-se en un lloc més preminent, són assenyalats amb alguna d'aquestes qualitats que els reporta o blasme o lloança. Així, l'un és tingut per liberal, l'altre per gasiu, -i faig servir un terme toscà perquè "avar" [avaro] en la nostra llengua és aquell que desitja posseir amb rapinya, mentre que s'anomena "gasiu" [misero] el qui s'absté massa d'usar el que és seu -; l'un és tingut per generós, l'altre per rapaç; l'un per cruel, l'altre per compassiu; l'un deslleial, l'altre fidel; l'un efeminat i pusil·lànim, l'altre ferotge i fogós; l'un humà, l'altre superb; l'un lasciu, l'altre cast; l'un íntegre, l'altre astut; l'un dur, l'altre fàcil; l'un seriós, l'altre

frívol; l'un religiós, l'altre descregut, i així successivament. Jo sé que tothom dirà que seria una cosa molt encomiable que en un Príncep es reunissin de totes les qualitats que acabem de descriure, les que són tingudes per bones; però com que no es poden tenir totes ni observar plenament, car la condició dels homes no ho consent, li caldrà ser tan prudent que sàpiga amagar la deshonra d'aquells vicis que li farien perdre l'Estat, i, si li és possible, guardar-se dels que no l'hi farien perdre; però si no li és possible, pot tirar pel dret sense gaire consideracions. I, a més, que no es preocupi de caure en la fama d'aquells vicis sense els quals difícilment podrà salvar l'Estat, perquè, considerant-ho tot ben bé, es trobarà amb coses que semblaran virtuts i que, seguint-les provocarien la seva ruïna, i amb d'altres que semblaran vicis i què, seguint-les, li donaran seguretat i benestar.

COMENTARI

Aquest és el capítol en què "deixant, doncs, de banda totes les coses que s'han imaginat sobre un Príncep" es defineix el realisme polític; el dedicat a la "verità effettuale", es a dir, al mètode que convé seguir en l'anàlisi i en l'acció política. Aquí Maquiavel es distància "dels procediments dels altres", reivindicant com a criteri "la veritat efectiva" val per sobre –i en oposició a– "la idea imaginària" de l'activitat política: una bona part del maquiavelisme se sintetitza en aquest text.

"Príncep" –cal remarcar-ho– no és cap títol feudal o dinàstic. Maquiavel coneix, i usa, conceptes com "monarca" o "rei" però en EL PRÍNCEP no es tracta d'estudiar el govern legítim sinó quelcom més ambiciós: la legitimació del poder. "Príncep" és qui a través de la seva "virtù" aconsegueix imposar-se als altres. "Príncep" és qualsevol legislador realista que es mou per la "verità effettuale" i té èxit.

Però és important llegir en aquest text el que realment diu. En el capítol no es tracta només d'oposar-se a la utopia, val a dir als qui creuen equivocadament que: "han imaginat repúbliques i principats que ningú no ha vist mai, ni ningú sap que hagin existit de veritat"; principalment es vol evitar que els Prínceps aprenguin "més aviat a forjar-se la seva ruïna que la seva salvació" caient en la moralina estèril.

El que Maquiavel pretén és que, en l'acció, hom aprengui a assumir el paper motor de la "necessitat" que expressa la veritat de l'acció política, sense romanços. Als DISCURSOS (I,6) Maquiavel ho dirà també d'una manera molt clara: "... a molte cose che la ragione non t'induce, t'induce la necessità". Assumir que hi ha una raó de la necessitat és la virtut del polític autènticament maquiavèlic.

No es tracta només d'oposar-se a la utopia, sinó també de fixar un principi positiu de comprensió i d'acció basat en l'anàlisi del concret, i en el càlcul, per a evitar "la ruïna enmig de tants que no són bons". Maquiavel defensa que al Príncep "li cal aprendre a poder no ser bo", i que la política es basa en l'aprenentatge a partir de "la necessitat", és a dir no pot ser presonera de la fal·làcia de la virtut moral que creu tractar amb àngels i no amb humans. Es tracta no pas d'imaginar paradisos sinó de "discórrer" amb realisme sobre la veritat. I en conseqüència, no es proposa una política moral, sinó una política efectiva, útil, evitant que la ingenuïtat dels falsament virtuoses (que, en realitat, són senzillament irrealistes) menin l'Estat –i per tant també el poble– a la ruïna. Entre aquest capítol 15 i el 25 es podria sintetitzar tota la proposta maquiavèlica.

Però cal fer atenció al sentit del text: “andare drieto alla verità effettuale della cosa” [val a dir de l’acció política] no s’hauria d’entendre en un sentit reductiu, purament pragmàtic o positivista. El que se’ns proposa al text no és un “maquiavelisme” poc matisat (per ex. la pura violència indiscriminada o un estat policíac) sinó ser conscients que l’acció política no és una acció angèlica i, en conseqüència, “ragionare”. Això és tant com dir: confrontar-se a totes les situacions polítiques possibles i actuar tan sols a partir de fets, de “veritats efectives” i no de somnis o utopies. Raonar en política equival a calcular, és a dir, a preveure els atzars de la Fortuna i imposar-se per sobre d’ella. Cap regla no pot, doncs, valer de manera absoluta. És l’anàlisi reposat i consciencios, la “veritat efectiva” i no la pura teoria, el que ha de guiar el polític; tenir el cap clar –la responsabilitat oposada al nerviosisme estèril, diria Weber– és una condició imprescindible per a fer política.

Però si la teoria política no pot tenir cap autonomia respecte a la necessitat, com a mínim ens permet (o ens obliga a?) ser lúcids. Assumir la realitat, la “veritat efectiva” és la condició per a fer possible la virtut contra tanta ingenuïtat moralitzant, que amb l’excusa de tenir les mans netes, senzillament és impotent. La virtut del polític maquiavèlic no és, doncs, l’astúcia sinó el realisme de reconèixer que és la necessitat, més que la virtut el que dirigeix l’acció.

NOTES MARGINALS PER A L’ANÀLISI DEL CAPÍTOL [R.A.]

Molts n’hi ha que han imaginat repúbliques i principats que ningú no ha vist mai, ni ningú sap que hagin existit de veritat: Entre aquests “molts” hi hauria Plató, Dant o Tomàs d’Aquino, a més de Mateo Palmieri autor d’una VITA CIVILE i altres autors de “miralls de prínceps”, el gènere moralitzant de l’època. També F. Guicciardini al DIÀLEG SOBRE LA MANERA DE REGIR FLORENCIA es manifesta contra l’apel·lació a ciutats imaginàries en la reflexió política

... faig servir un terme toscà perquè “avar” [avaro] en la nostra llengua és aquell que desitja posseir amb rapinya, mentre que s’anomena “gasiu” [misero] el qui s’absté massa d’usar el que és seu: Entre parèntesi el mot original. Com és obvi “el seu” són els diners i la riquesa en general